

АПОЛОН ДΕΡΑΪΝΟΣ – НОВ ОПИТ ЗА ИЗЯСНЯВАНЕ ПРОИЗХОДА НА ЕПИТЕТА

Теодор Роков

Една от характерните особености на гръцката колонизация е приемствеността между култовете на метрополията и нейната апойкия. Интересен пример в това отношение представлява култът на Аполон в Абдера. Оскъдните данни за религиозния живот в колонията се отнасят за периода след второто ѝ основаване от йонийския гр. Теос около средата на VI в. пр. н. е. В метрополията е имало храм на Аполон, където той е бил почитан като *Κουρέας* – покровител на младежите (*κουρεῶτις*). При навършване на пълнолетие те му посвещавали косите си на специална церемония, провеждана на третия ден от месец Апатурион (Vilabel, 1920: 198–199).

Според традицията колонистите пренесли на новото място своите отечествени култове. В един монетен тип на Абдера, появата на който е датирана след 375 г. пр. н. е., върху лицевата страна е изобразен грифон, а върху обратната – глава на Аполон с лавров венец (обр. 1). Грифонът е едно от свещените животни на Аполон. В случая обаче той отразява връзката с метрополията Теос, на която е бил символ. Твърдението на Страк, че жреците на Аполон в Абдера са били и епонимни магистрати, днес се отхвърля, понеже главно място в градския пантеон са заемали култовете на митологичния херой-эпоним Абдер и историческия ойкист, почитан като херой – Тимесий от Клазомене (Strack, 1912: 3–19).

Фиг. 1

Във втория пеан на Пиндар, посветен на Абдера, е споменат Аполон с епитета [Δε]ραϊνος (Pind. Paean II 1–37). В схолиите към поемата на Ликофрон “Александра” е отбелязано, че това е името на място в Абдера, където се намирал храмът на Аполон – ...τόπος οὗτος καλοῦμενος ἐν Ἀβδέροις (Schol. Licophr. 440). В оригиналния източник началото на епитета липсва. Според Хр. Данов епитетът е с тракийски произход, понеже, възстановен в този вид, той наподобява тракийското племенно име *Ζηραῖοι* и местното *Ζηραῖα* (Данов, 1969: 215, б.а. 50) Отнасяйки се с определена доза скептицизъм към посочената в схолиите връзка между епитета на Аполон и мястото, където се е намирал неговият храм, проф. Данов приема, че при второто основаване на Абдера гръцките колонисти от Теос са заварили тракийско светилище на местен бог, близък по своята същност до гръцкия Аполон. По този начин местното тракийско име се е превърнало в епитет на гръцкия бог (Данов, 1969: 214–215). Проф. Зл. Гочева доразвива тази идея, като приема, че това е локален култ, синкретичен с Аполон на колонистите. Появата му в Абдера е следствие от масовото проникване на тракийски етнически елемент в града. (Гочева, 1981: 184–185). Илюстрация на тези твърдения е един монетен тип от Абдера, датиран ок. 385 г. пр. н. е., за който е прието, че изобразява култовата статуя на Аполон Дерайнос. Богът е изобразен прав, гол, наметнат с хламида, държащ в дясната ръка фиала, а в лявата – лаврова клонка (Maу, 1966, № 349–350; 449–450) (обр. 2). По особеностите на иконографията тази статуя би могла да бъде поставена в периода на ранната класика. Относно споменатото в схолиона място, носещо името Дерайнос, Г. Михайлов категорично отхвърля възможността това да е бил тракийски квартал. Той приема, че ако такова място изобщо е съществувало,

Фиг. 2

а не се касае единствено за храм, то това място е било наречено според храма (Михайлов, 1972: 265–266).

Особен интерес представлява етимологията на епитета Дерайнос. Тъй като той е принадлежал на бог, със сигурност е семантично натоварен. Пръв Виламовиц взема отношение по този въпрос, отбелязвайки фонетичната близост между епитета Дерайнос и името Абдера (Wilamowitz, 1913: 246–256). Този епитет на Аполон не е отбелязан нито в изследванията на Д. Дечев, нито на Вл. Георгиев, но въпреки това е прието, че той има тракийски произход. Вероятността за един по-ранен, евентуално финикийски произход на Абдера, в случая няма връзка с разглежданата тема (Isaac, 1986: 76–77). К. Влахов обяснява етимологията на епитета Дерайнос посредством корена от индоевропейски произход **dher** със значение “смел, храбър“, съдържащ се в името на тракийското племе дерони (Влахов, 1968: 31). Античните автори обаче не споменават племе с такова име. То се отъждествява с племената дриси и дерсаи – *Δρωσῶί και Δερσαῖοι; Δερραῖοι* (Thuc. II, 101, 3; Hdt. VII, 110). Племето е известно само от надписите върху неговите монети – ΔΕΡΡΙ, ΔΕΡΡΟΝΙ[ΚΟΣ] (Герасимов,

Фиг. 3.1

Фиг. 3.2

1937: 249–257) (**обр. 3, 1-2**). Дероните са локализирани в областта между р. Стримон, (дн. р. Струма) западно от езерото Прасиада (дн. Бутковско ез.) и по СИ склонове на планината Дисорон (дн. Круша планина) (Спиридонов, Фол, 1983: 75).

Отчитайки присъствието на този корен предимно в племенни названия от зоната по поречието на р. Стримон, проф. Фол първоначално обяснява появата му в епитета на Аполон от Абдера с общата езикова среда и отхвърля вероятността това да е следствие от влиянието на дероните или на присъствието на техни анклавни в източна посока (Фол, 1972: 99–100). Малко по-късно проф. Фол възприема идеята, че епитетът Дерайнос произлиза точно от племенното название на дероните, чиято политическа хегемония през периода кр. VI – нач. V в. пр. н. е. достигала до Абдера (Фол, 1975: 91). Като аргумент в подкрепа на това твърдение той посочва една монета на пеонския цар Ликей (358 – 340 г.). На лицевата ѝ страна има изображение на глава на Аполон с лавров венец и надпис *Δερρωναῖος* (Юркова, 1978: 7, фиг. 8 а, 44, № 8) (**обр. 4**). Този надпис се тълкува като локален епитет на Аполон, показващ, че земите на дероните са били погълнати от пеонската държава (Svoronos, 1919: 3, 21). Надписът обаче не би трябвало да се свързва с изображението на Аполон върху монетата като негов локален епитет. Сведението, че пеоните почитали слънцето във формата на диск върху стълб (Maximus Tyrius 2, 8), е косвено указание за разпространението сред тези племена на култ на Аполон в аспекта му на соларно божество. Локалните епитети *Οτευδανος* и *Ετευδανισκος* в две посвещения на Аполон,

Фиг. 4

произхождащи от пеонската племенна територия (с. Трескавец край Прилеп), подкрепят твърдението за локален култ на бога (Гълъбов, 1964: 28, 31). Това напълно обяснява присъствието на Аполоновия образ върху пеонската монета. Поради тези причини по-вероятно звучи тълкуването, според което надписът отразява номинала на самата монета: деронски статер – *Δερωναῖος στατήρ* (Babelon, 1927: 807).

Митът за основаването на Абдера отразява сблъсъците между местното тракийско население и гръцките колонисти (Apollod. II, 5, 8; Mela, II, 2, 16–18). Легендарните сведения за царя на Бистоните – Диомед (Apollod. II, 96–97; Ps. Scymn. 618–810; Strab. VII, frag. 43), са доказателство за наличието на държавообразуващ процес в това племе още преди гръцката колонизация. Топонимът Бистонско езеро (Hdt. VII, 109; Strab. VII, frag. 47; Ptol. III, 21, 5; Plin. NH. 4, 42), както и съобщенията за гр. Тирида “страшен с оборите на Диомед” (Plin. NH. IV, 11, 40–50), “Диомедовата кула” (Mela II, 2, 29–30) и двореца на Диомед – т.нар. “крепко село” (Strab. VII, frag. 44), разположени около Абдера, показват, че тези земи са били под властта на династическия дом на бистоните. Тези факти се явяват солиден аргумент срещу тезата за присъствие и влияние на дероните в посочената област.

Епитетите на тракийските божества представляват производни от местни имена, топоними (Гълъбов, 1964: 35). Това твърдение е напълно приложимо и за епитета Дерайнос. От южната част на тракийския езиков ареал са известни топоними, съдържащи корена *Дер*. Дерис е името на морски нос, част от планинската верига на полуостров Ситония – *Δέρρις ἄκρα* (Strab. VII 330; Ptolem. III 12, 10/13, 12; Mela II 34). С името Дерис е споменат емпорион, разположен източно от устието на р. Хеброс – *Δερὶς ἐμπόριον* (Skyl. 67). Стефан Византийски съобщава за селище с името Дейре, съюзник на атиняните – *Πόλις... Αθηναίων συμμαχική* (St. Byz. Deirh). Дера е името на морски нос, част от планинската верига в източната част на Пропонтида – *Δέρρα* (Strab. XVII 799; Ptolem IV 5, 7). Подобни топоними са засвидетелствани и в Гърция. С името *Δέραι* са споменати селище в Месения, участвало в двете

Месенски войни (Paus. IV 15, 4), и кастел в Сикион (Xen. hell. VII 1, 22; Curtius Pelop. II 504).

Преднамереното използване на местни или фонетично близки до тях имена като топоними от гръцките колонисти е бил често прилаган метод, с който те са утвърждавали и легитимирали пред местното население правото си на владееене на части от неговата територия (De Polignac, 1984: 23; Leschhorn, 1984: 105; Malkin, 1987: 17). Фонетичната близост между местните ороними *Δέρρις* и *Дέρра* и ст.-гр. дума *δειράς* “било, връх, хребет” (*δηράς* в дорийско наречие; поетична форма *δέρας*) може би е указание за наличието на подобна връзка между тях. В Аргос Питийският Аполон е бил почитан с епитета *Δειραδιώτης*, понеже мястото, където се намирал храмът с култовата статуя на бога и неговия оракул, се наричало *Δειράς* (Paus. II 24, 1–2; 35, 2; Thuc. V 53). Това сведение много наподобява схолиона към Ликофрон, където се споменава за подобно място с храм на Аполон в Абдера, именувано по епитета на бога.

За евентуална връзка между епитета [*Δέ]ραϊνος* и корена от ст.-гр. произход *δειράς* говори фактът, че голяма част от тракийските свещилища са изградени на естествени възвишения. Сведенията на Еврипид и Псевдо Ератостен за Орфей, който смятал Хелиос (слънцето) за най-велик от боговете и го наричал Аполон – през нощта той се изкачвал на върха на Пангей, за да посрещне изгрева и да поздрави пръв Хелиос (Eurip., frg. 52, 781; Ps. Erat. Katast. 24), отразяват връзката между соларния култ и планинските върхове. Оттук с голяма доза увереност би могло да се твърди, че в Абдера сливането на местното тракийско божество с Аполон на колонистите е станало на основата на общия, соларен характер на двата култа.

ЛИТЕРАТУРА

Влахов 1968: Влахов, К. Името на древните жители на нашата земя – траките. – Език и литература, XXIII, кн. 2.

Герасимов 1937: Герасимов, Т. Находки на декадрахми на трако-македонското племе дерони – В: ИБАИ, XI.

Гълъбов 1964: Гълъбов, И. Тракийските племена на – ЗНПУ и – БНПУ и техните проблеми. – В: ИИБЕ, X.

Данов 1969: Данов, Хр. Древна Тракия. София.

Михайлов 1972: Михайлов, Г. Траките. София.

Спиридонов, Т. и А. Фол 1983: Спиридонов, Т. и А. Фол. Историческа география на тракийските племена до III в. пр.н.е. София.

Фол 1972: Фол, А. Политическа история на траките. София.

Фол 1975: Фол, А. Тракия и Балканите през Ранноелинистическата епоха. София.

Юрукова 1978: Юрукова, Й. 24 монети и печати от България. София.

Babelon 1927: Babelon, E. Traité des monnaies grecques et romaines, II Partie – Description Historique, IV.

Bilabel 1920: Bilabel, F. Die Ionische kolonisation. Leipzig.

De Polignac, 1984: De Polignac, F. La naissance de la cité grecque, La Découverte. Paris.

Gočeva 1981: Gočeva, Z. Les Thraces et le sanctuaires de Delphes IV siècle av.n. čre. – In: BHR, № 3.

Isaac 1986: Isaac, B. The Greek Settlements in Thrace until the Macedonian Conquest, Laiden.

Leschhorn 1984: Leschhorn, W. Grunder der Stadt. Studien zu einem politisch-religiozen Phänomen der Griechischen Geschichte. – In: Palingenesia, Band 20.

Malkin 1987: Malkin, I. Religion et Colonisation in Ancient Greece, Leiden – Brill.

May 1966: May, J. The Coinage of Abdera. Oxford.

Strack 1912: Strack, L. Die Antiken Münzen von Thrakien, I, 1, Berlin, 1912.

Wilamowitz 1913: Wilamowitz. Sappho und Simonides, Berlin (цит. по Isaac, B. The Greek Settlements in Thrace until the Macedonian Conquest, Laiden, 1986, p. 107).

Svoronos 1919: Svoronos, I. Le Hellénisme primitif de la Macédoine – In:
JIAN, XIX.

ИБАИ – Известия на Българския археологически Институт

ИИБЕ – Известия на Института за български език

BHR – Bulgarian Historical Revue

JIAN – Journal International of Ancient Numismatique